

МЕТОНИМІЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ АНТРОПОСЕМІЧНИХ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТИВ-БАХУВРІХІ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена визначенню ролі метонімії в утворенні концептуального субстрату антропосемічних субстантивних композитів-бахувріхі.

Значення мовних знаків у дослідженнях сучасних лінгвістів розглядається як багатомірний інформаційний комплекс, що холістично "настроюється" на використання у мовленні відповідно до комунікативних інтенцій мовця і так само холістично відтворюється слухачем як у номінативному, так і в прагматичному інформаційних полях [1: 57]. Воно постає як результат ряду когнітивних процедур, котрі, оперуючи відповідними знаннями, вказують на властивості об'єктів, а також на диспозиційні здатності денотативного аспекту значення та на характер суб'єктивного відношення мовця / слухача до референта та до умов комунікації [2: 126, 129; 3: 97; 4: 97].

Серед когнітивних процедур, які беруть участь у процесі структурування значення мовного знака, чільне місце посідають концептуальні метафора та метонімія, що неодноразово ставали предметом дослідження сучасних лінгвістів [5; 6; 7; 8]. Пропонована стаття є спробою визначення ролі метонімії в утворенні концептуального субстрату антропосемічних субстантивних композитів-бахувріхі (АСКБ) – загальних назв осіб типу *red head*, які є екзоцентричними складними іменниками з комплексною ономазіологічною ознакою та експліцитно не вираженою ономазіологічною базою, що називають людину за доміантною ознакою і мають посесивний характер. АСКБ отримали часткове теоретичне висвітлення в роботах іноземних та вітчизняних лінгвістів (Н. Marchand; Ch. Carr; В. Selten; М.Д. Каракотов; О.Д. Мешков; Л.Ф. Омельченко, Г. П. Дьяконов та ін.), однак не підлягали аналізу з точки зору структурації їх семантики, чим пояснюється актуальність поданого дослідження, котре може стати у пригоді у сферах концептуальної семантики та лексикології.

Будучи складним словом, АСКБ утворюються поєднанням двох компонентів, другий з яких є назвою частини тіла, органа чи квазіоргана людини (*timber-toe, lion-heart, thirsty soul*), або елемента вбрання, інструмента чи предмета повсякденного використання (*bossy-boots, hired-gun, cheapskate*). Цей компонент отримав здатність метонімічно вказувати на імпліцитну ономазіологічну базу, тобто на особу — об'єкт номінації. У термінах когнітивної граматики Р. Ленекера [3] появу такого способу "виходу" через частину на ціле можна пов'язати зі зміщенням фокусу уваги під час профілювання фігури на фоні, коли, висвітлюючи частину, свідомість осмислює її як органічну властивість цілого і не виділяє першу у відриві від другого.

Застосувавши розробки фреймової семантики, концептуальну структуру АСКБ можна звести до конфігурації, що являє собою фреймову мережу, основою якої є посесивний фрейм [9]. При цьому ми розрізняємо композити, другий компонент яких є метонімізованим іменником (*long knife, hard-hat, scrape penny* тощо), і ті, у вербальному оформленні яких бере участь синекдоха (наприклад, *misery guts, dirty mouth, sleepy-head*). Такий поділ має своє концептуальне підґрунтя: до партитивних (синекдохальних) лексем віднесені тільки такі, котрі на концептуальному рівні представлені партонімічними фреймами (концептуальними структурами, в якій дві чи більше сутності ДЕХТО/ДЕЩО пов'язані предикатом 'mamі' і реалізують відношення 'ціле – частина'), а власне метонімічні одиниці вербалізують інші типи посесивних структур.

Метонімія визначається як результат співрозташування ментальних просторів у межах однієї концептуальної царини [10: 13, 322], як глибоко органічний поворот "того самого" змісту в дещо іншій площині [11: 67]. Всі концептуальні відношення суміжності, які дають основу для метонімічних переносів, є або відношеннями співіснування, що базуються на синхронному існуванні їхніх елементів, або відношеннями послідовності, побудованими на просторових, часових чи логічних узгодженнях [6]. При цьому зіставлявані сутності не повинні обов'язково бути суміжними у просторовому сенсі, а сама метонімія не є прив'язаною до акту референції [12: 122-124].

Сутність метонімічного мапування полягає в тому, що добре знаний аспект речі використовується для презентації цілого [10: 319]. Таким чином, метонімічний процес залежить від знання індивідом світу та різноманітних асоціацій. Тут слід зауважити, що семантична структура природних мов має своїм підґрунтям так звану житейську філософію здорового глузду, для якого є суттєвим ставити у центр уваги предмет, фізичну річ з просторовою межею та виявляти різні ознаки, стабільно притаманні речі або класу речей [13: 241-242].

Розчленовування об'єктів на складові частини та концептуалізація їх як сутностей, що можуть бути реально або ментально "розібраними та зібраними", закорінене, перш за все, в усвідомленні розкладності людського тіла на інтегральні складники [14: 259]. Подібне "втілене" розуміння оточення реалізується у відносно нечисленному наборі базових образ-схем, які керують існуванням та орієнтацією індивіда у світі, а також різними видами його діяльності, структуруючи численні ділянки його ККС [15: 35; 12: 134]. Образ-схеми тлумачаться як скелетні гештальтні структури людського досвіду, сформовані експерієнціальним шляхом [16: xix; 1: 16]. Вони є ментальними образами (*mental pictures*), більш елементарними, ніж конкретні категорії та абстрактні принципи [17: 108, 160; 10: 203]. Кожна з них апелює до найпростіших форм та рухів людського тіла, які є звичними та зрозумілими для носія мови і які він завдяки цьому легко переносить на оточуючу дійсність [18: 171-172].

Серед образ-схем виділяється образ-схема ЧАСТИНА-ЦІЛЕ, акцентуючи побудову цілого з частин у певній конфігурації та інтегральність частин, яка проявляється у тому, що відокремлення або перестановка частин веде до руйнування цілого [12: 135]. Ознака наявності невід'ємної частини вважається однією з універсальних властивостей, що знаходять відображення у мові і надають можливостей осягнення наївної ментальності та сфери людської самості [19: 113-114].

Бачення людського тіла як сукупності взаємопов'язаних "деталей" [12: 34] уможливує використання назви частини на позначення цілого, тобто вказівку на особу шляхом використання назви її органа або частини тіла, що і реалізується у партитивних (синекдохальних) АСКБ. Обрунтування існування посесивних (власне метонімічних) АСКБ виглядає як розширення застосування зазначеної образ-схеми не тільки на людину як індивіда, вирвану зі світу субстанцію, але на людину в тісному поєднанні з її безпосереднім оточенням. Людина, як і все живе, не є самодостатнім, незалежним від оточуючого середовища природним об'єктом [20: 13-32]. Вона живе "вписаною" у той мікрокосм, який оточує її у повсякденному житті. "З поняттям людини є пов'язаними поняття, що стосуються самої побудови людини та її здібностей, її рухів та дій, нарешті, предметів (артефактів), які вона створює" [21: 671], а тому предмети одягу, побутові речі щоденного користування, інструменти та знаряддя праці стають невід'ємною частиною самої людини [22: 136-137], набуваючи образно-символічного значення, асоціюючись з її певними характеристиками. Через це стають можливими такі номінації, як *boots, skirts, blue stocking, poison pen* тощо.

Отже, метонимія виступає як регулярний чинник творення значення досліджуваних композитивів, який детермінує ядро фреймової мережі, що структурує семантику АСКБ на концептуальному рівні. На вербальному рівні ядро фреймової мережі маркується другим компонентом композита, через який забезпечується "доступ" до імпліцитної ономазіологічної бази. При цьому дія метонимії може супроводжуватися дією метафори. Обидва семантичних процеси є визначальними для формування концептуально-семантичної структури АСКБ, а також слугують підґрунтям інтерпретації аналізованих лексичних одиниць, окреслюючи канали виходу на когнітивний контекст, необхідний для розуміння мовного повідомлення. Тож вважаємо за доцільне продовжити аналіз концептуальної семантики АСКБ, визначивши внесок метафори у їх створення та розуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Turner M. *The Literary Mind*. – N.Y.-Oxford, 1998. – 187 p.
2. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. – 288 с.
3. Langacker R. W. *Foundations of cognitive grammar*. – V.1. Theoretical prerequisites. – Stanford, California, 1987. – 516 p.
4. Харитончик З.А. Способы концептуальной организации знаний в лексике языка // *Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. Словообразование: Избр. труды*. – Минск, 2004. – С. 90-116.
5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago-L., 1980. – 240 p.
6. Blank A. Co-presence and Succession: a cognitive typology of metonymy: Workshop on Metonymy, Hamburg University, Germany, June 23-24, 1996. // <http://www.psyc.leeds.ac.uk/cgi-bin/search/metaphorAbstracts/abstract.pl?BlankA01>
7. Gibbs Raymond W. Process and products in making sense of tropes // *Metaphor and thought* / edited by Andrew Ortony. – Cambridge, 1993. – P. 252-276.
8. Bartsch R. Generating polysemy: Metaphor and metonymy // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* / Ed. By Rene Dirven, Ralf Porings. – Berlin, N.Y., – 2002. – P. 49-74.
9. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // *Вісник Черкаського ун-ту. Серія "Філологічні науки"*. – Черкаси. – 1999. – Вип. 11. – С.12–25.
10. Gibbs Raymond W. *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language, and Understanding*. – Cambridge, 1999. – 527 p.
11. Мечковская Н.Б. Трудно ли понимать переносные значения (когнитивные механизмы "мышления образами") // *Когнитивная лингвистика конца XX века. Материалы Международной научной конференции. 7-9 октября 1997 г. В трех частях. Ч. I*. – Минск, 1997. – С. 64-69.
12. Taylor R.J. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. – Oxford-N.Y., 1995. – 312 p.
13. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах. – СПб., 1996. – 760 с.
14. Кубрякова Е.С. Описание системы частей речи в когнитивном плане // *Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира* / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М., 2004. – С. 189-302.
15. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. – N.Y., 1999. – 624 p.
16. Johnson M. *The body in the Mind (The bodily basis of Meaning, Imagination, and Reason)*. – Chicago, 1987. – 233 p.
17. Ungerer F., Schmid H.J. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. – L.-N.Y., 1999. – 306 p.
18. Turner M. *Reading Minds. The Study of English in the Age of Cognitive Science*. – Princeton 1991. – 298 p.
19. Fillmore Ch. J. *The Case fore Case* // Fillmore Ch. J. *Form and Meaning in Language*. - Vol. 1: *Papers on Semantic Roles*. – Stanford, California, 2003. – P. 23-122.
20. Вернадский В.И. *Размышления натуралиста*. – Кн. II: *Научная мысль как планетарное явление*. – М., 1977. – 191 с.
21. Гак В.Г. *Языковые преобразования*. – М., 1998. – 768 с.
22. Гомілко О. *Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі*. – К., 2001. – 340 с.

***Васильева Е.Г. Метонимия как фактор образования антропосемических субстантивных композит-
бахуврихи в современном английском языке.***

Статья посвящена установлению роли метонимии в образовании концептуального субстрата антропосемических субстантивных композит-бахуврихи.

***Vasylyeva O.H. Metonymy as a determinant of anthroposemic substantival bahuvrihi compounds formation in pre-
sent-day English.***

The article focuses on the role of metonymy in the conceptual substance of anthroposemic substantival bahuvrihi compounds formation.